

Instytucjonalizacja folklorystyki na Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki

ANDRIJ
WOWCZAK

TEKST PRZYNOŚI INFORMACJĘ O KOMPLEKSOWYCH BADAANIACH prowadzonych przez pracowników Katedry Ukrainiejskiej Folklorystyki nad folklorem z obszarów południowo-zachodniej Ukrainy. Katedra nawiązuje do do przedwojennej tradycji uczonych Uniwersytetu Lwowskiego tej miary, jak akademik Filaret Kolessa i prof. Adam Fischer. Artykuł zawiera szczegółowe opisy tworzenia archiwum folkloru, podaje charakterystykę jego zasobów i informuje o sposobach udostępniania materiałów. Szczegółowy opis struktur organizacyjnych Katedry Folklorystyki Ukrainiejskiej Uniwersytetu Lwowskiego, zadań, a także efektów poszczególnych jednostek oraz planów badawczych Katedry; to wszystko może być zachętą do nawiązania współpracy z podobnymi instytucjami w Polsce. Skróty artykułu pochodzą od Redakcji.

Od połowy lat 80. XX wieku, wówczas jeszcze na zniewolonej Ukrainie, rozpoczął się wieloaspektowy proces odrodzenia narodowego. Jednym z jego istotnych elementów było zainteresowanie ojczyzną historią, kulturą tradycyjną i sztuką. W przestrzeni codziennej i społecznej, a także w sferach kulturalno-artystycznej i oświatowej miał miejsce aktywny „powrót” do tradycji narodowych, praktyk, symboli, idei – wszystkiego, co w czasie długiej okupacji sowieckiej było całkowicie zakazane lub zagłuszane ideologią. W humanistyce ukraińskiej jaskrawym symbolem odrodzenia nauki były badania nad folklorem jako dyscypliną uniwersytecką. Nie mniej symboliczne w tym procesie było i to, że początek tego procesu miał miejsce na Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki, a więc w przestrzeni naukowej, która prawdopodobnie najdłużej zachowywała tradycje folklorystyki ukraińskiej jej klasycznej czy – jak kto woli – „złotej” doby (przełomu XIX i XX wieku). Właśnie na Uniwersytecie Lwowskim w latach 1939–1947 (z przerwą w czasie wojny) funkcjonowała Katedra Folkloru i Etnografii. Zrozumiałe jest, że demonstracyjne uruchomienie Katedry Folkloru i Etnografii natychmiast po okupacji Galicyjskiej Ukrainy było ideologicznym krokiem reżimu – wyrażeniem troski o rozwój nauki i kultury „wyzwolonych” galicyjskich Ukraińców. Jednak mimo nacisku ideologicznego

i ograniczeń pracownicy nowo utworzonej Katedry (akademik Filaret Kolessa, prof. Adam Fiszer) starali się utrzymywać wysokie standardy i priorytety naukowe. W 1947 roku, niedługo po śmierci akademika Kolessy, Katedrę Folklorystyki i Etnografii na Uniwersytecie Lwowskim zamknięto. Na dłużej niż 40 lat folklorystyka praktycznie wypadła z dyskursu uniwersyteckiego, naukowego i pedagogicznego. Nie tylko we Lwowie, ale i w każdej innej ukraińskiej uczelni wyższej w drugiej połowie XX wieku nie było katedry folklorystyki ukraińskiej (tak jak nie było też katedr folklorystyki muzycznej w akademiach muzycznych Ukrainy). Dlatego uruchomienie 1 września 1990 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Lwowskiego specjalistycznej folklorystycznej naukowo-pedagogicznej instytucji – Katedry Ukrainiejskiej Folklorystyki (dziś Katedra Ukrainiejskiej Folklorystyki im. Filareta Kolessy) okazało się ważnym wydarzeniem zarówno w kontekście odrodzenia narodowego Ukrainy, jak i rozwoju humanistyki (spowodowało powstanie podobnych instytucji na innych uczelniach wyższych: 1991 roku otwarto Katedrę Folklorystyki Muzycznej w Konserwatorium Lwowskim im. Mykoły Łysenki; w 1992 roku uruchomiono Katedrę Folklorystyki na Uniwersytecie Kijowskim im. Tarasa Szewczenki, zaś w roku 1993 powołano Katedrę Folklorystyki Muzycznej w Konserwatorium Kijowskim im. Piotra Czajkowskiego).

W nowo utworzonej Katedrze, wysiłkami pierwszych wykładowców (kierownika – prof. Teofila Komarynci, docentów Iwana Ostapyka i Wasyla Iwaszkiwa, z czasem prof. Iwana Denysjuka), rozpoczęła się mozolna praca nad rozbudową folklorystyki na Uniwersytecie Lwowskim w kierunku naukowo-badawczym i metodycznym. Powstała w roku 1990 specjalizację „folklorystyka”, mającą na celu przygotowanie fachowców z zakresu folkloru i folklorystyki ukraińskiej w ramach specjalności „język ukraiński i literatura”, przekształcono w roku 1995 w specjalność filologiczną „folklorystyka”. Wkrótce przy Katedrze zostały uruchomione studia doktoranckie z zakresu folkloru (w 1999 roku powołano radę naukową do przeprowadzania obron dysertacji doktorskich).

Chciałbym zwrócić uwagę na jeszcze jeden profil Katedry, który, jak mi się wydaje, można traktować jako dobry przykład instytucjonalizacji folklorystyki na klasycznym uniwersytecie, jako gałęzi naukowo-badawczej i naukowo-pedagogicznej. Chodzi o szczególny instytucjonalny kompleks, rozbudowany na bazie kadrowej oraz materiałowo-technicznej Katedry. Ten instytucjonalny kompleks tworzą: 1) Katedra Folklorystyki Ukraińskiej im. Filareta Kolessy, 2) Laboratorium Badań Folklorystycznych, 3) Folklorystyczne Archiwum Katedry Folklorystyki Ukraińskiej, 4) Elektroniczne Archiwum Folkloru Ukraińskiego.

Rozbudowa kompleksu rozpoczęła się w 2004 roku jako praktyczne wcielenie *konceptji dokumentowania ukraińskiej tradycji folklorystycznej*, opracowanej w Katedrze (autorzy: doc. Iryna Dowhałjuk i doc. Andrij Wowczak). Termin *dokumentowanie tradycji folklorystycznej* (lub dokumentacja folklorystyczna) obejmuje szereg działań naukowych, ukierunkowanych na kształtowanie bazy źródłowej folklorystyki: *zapis* zjawisk folklorystycznych; *transkrypcja* zapisów folklorystycznych, *archiwizacja* dokumentów folklorystycznych. Poziom dokumentowania folkloru określa bezpośrednio wartość naukową, autentyczność i dostępność bazy folklorystycznej, i w ten sposób maksymalizuje możliwości i efektywność dalszych badań naukowo-teoretycznych i postępu tej nauki. Celem koncepcji, w kontekście aktualnych tendencji światowych, jest poszerzenie i pogłębienie obszaru studiów ludoznawczych. Każda jednostka wspomnianego kompleksu ma inny status instytucjonalny i zakres obowiązków. Jednostki te, współpracując i wzajemnie się uzupełniając, są ukierunkowane na prowadzenie dokumentacji tradycji folklorystycznej oraz przygotowanie specjalistów z tej dziedziny nauki. W dalszej części artykułu przeanalizuję najważniejsze kompetencje wymienionych jednostek.

Katedra Folklorystyki Ukraińskiej im. Filareta Kolessy jest instytucją naukowo-pedagogiczną na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Lwowskiego (aktualnie w Katedrze pracuje 15 wykładowców). W 2004 roku, biorąc pod uwagę aktualne tendencje dokumentacyjne w ludoznawstwie światowym oraz możliwości techniczne, które stają się dostępne w dobie informatyzacji, pracownicy Katedry (Iryna Dowhałjuk i Andrij Wowczak) rozpoczęli realizację *konceptji dokumentacji folklorystycznej*; modyfikowano i zweryfikowano zasady gromadzenia materiałów przez studentów; włączono do programu nauczania archiwizację zebranych materiałów folklorystycznych.

Duży nacisk został położony na *zapisy folkloru*, ponieważ właśnie od poziomu metodologicznego, technicznego i organizacyjnego zależy jakość i ilość zapisanego materiału oraz efektywność pracy naukowej. Najważniejszym kryterium zapisu folkloru jako naukowego dokumentu państwowego jest jego obiektywność. Podstawowym

narzędziem służącym do osiągnięcia tego celu jest *metodyka poseansowego zapisu folkloru*¹, zaś najważniejszą jednostką zapisu jest *seans zapisu*². *Seans zapisu* charakteryzuje się optymalną liczbą jego elementów. Są to: czas, miejsce, uczestnicy, treść i kontekst. Wszystkie te zarejestrowane elementy tworzą jako całość – dokument rzeczywistości. Kolejnym wymogiem metodologicznym zapisów folklorystycznych jest *kompleksowość*. Wyraża się ona w zapisie zarówno elementów werbalnych i muzycznych utworu folklorystycznego, jak i niewerbalnych komponentów. Te ostatnie dotyczą wykonania danego zjawiska folklorystycznego. Uwzględnia się tutaj kontekst funkcjonowania utworu. Są to: maniera wykonania, źródła kształtowania repertuaru folklorystycznego wykonawcy, życiorys wykonawcy. Wszystko to jest istotne dla zrozumienia repertuaru wykonawcy, jego działalności muzycznej, pozwala też określić tradycje folklorystyczne w rodzinie artysty ludowego, poznać wspólnotę kulturową, w której przebywa. Taki kompleksowy opis pozwala na wskazanie funkcji utworu folklorystycznego w procesie komunikacji oraz określenie charakteru wydarzenia folklorystycznego. Służy ustaleniu wzajemnych relacji pomiędzy wykonawcą i audytorium zachodzących w trakcie wykonywania utworu, wskazaniu specyfiki odbioru i interpretacji utworu przez audytorium. Daje możliwość pełnego określenia rejestrowanego obrzędu (kompleks działań, sytuacji, wyobrażeń, w których żyje i jakim towarzyszy utwór folklorystyczny), wreszcie ogólnego kontekstu kulturowo-społecznego tradycji folklorystycznej.

Wraz z upowszechnieniem technologii cyfrowej stosowanej w praktyce eksploracyjnej Katedry, konieczne okazało się opracowanie *metodyki zapisu społecznego*. Zakłada się rejestrowanie pełnego procesu wykonania i komunikacji, które istnieją podczas *seansu zapisu*. Tak więc należy dokonać prócz zapisu cech treściowych i formalnych wykonanych utworów folklorystycznych, także całego zespołu cech artystycznych bądź estetycznych.

Taki wymóg metodologiczny jest stosowany przy zapisie tradycyjnego repertuaru wykonawcy ludowego bądź zespołu. Daje to możliwość uzyskania pełnego wyobrażenia tradycji folklorystycznej w ujęciu synchronicznym. Rezultatem wdrożenia tych i wielu innych nowych metod eksploracyjno-poszukiwawczych są wysokiej jakości zapisy folkloru, których podstawą są niewyizolowane utwory folklorystyczne i źródłowe kompleksy folklorystyczne, reprezentujące określoną tradycję ludową. Na poziomie technicznym tak wyodrębniony kompleks zjawiska folklorystycznego to zbiór różnych, pod względem formy i formatu, dokumentów. Są to: zapis dźwiękowy i wideo, fotografia, zapis notowany, rysunkowy itp.

Transkrypcja zapisów folklorystycznych polega na odzwierciedleniu za pomocą alfabetu (poprzez zapis na

kartkach papieru lub wprowadzenie do nośników elektronicznych) tekstu słownego i muzycznego, kontekstu, zapisanego na nośnikach audio i wideo, zjawiska folklorystycznego. Właśnie z wymienionej specyfiki opisu zjawiska folklorystycznego wynika konieczność odpowiedniego przygotowania filologów. Katedra, dokumentując tradycję folklorystyczną, specjalizuje się głównie w transkrypcji elementów werbalnych. Ukierunkowani na dokumentację folkloru w jego odmianie oralnej, pracownicy Katedry stosują taką metodologię transkrypcji, która pozwala wyodrębnić obok werbalnego komponentu także ważne funkcje semantyczne. Wyrażają je cechy wykonania (szczególnie niewerbalne) oraz kontekst wykonywania utworu (sytuacja wykonania). Dążąc do całościowego i obiektywnego zapisu transkrypcji utworu folklorystycznego, przyjmuje się zasadę uwzględniania całego tła: tekst werbalny, manierę wykonawczą i elementy wykonania ustnego, wzajemne oddziaływanie uczestników komunikacji folklorystycznej itp. Transkrypcja tekstów mówionych opiera się na regule: „pisz tak, jak słyszysz”, z maksymalnym wykorzystaniem kodyfikowanych zasad pisowni (ortografii), aby uniknąć zbędnych komplikacji w odbiorze i interpretacji treści utworu. W prowadzonej transkrypcji tekstu uwzględnia się cechy gwarowe. W czasie odtwarzania specyfiki wykonania ustnego odzwierciedlamy szczegółowo cechy fonetyczne wypowiedzi informatora, podstawowe cechy jego maniery wykonawczej, dokładnie śledzimy momenty współdziałania uczestników komunikacji folklorystycznej (obcowanie wykonawcy ze słuchaczami, reakcja audytorium na utwór i inne). W trakcie transkrypcji utworów folklorystycznych podajemy też kwestie dotyczące tekstologii folkloru, takie, jak: redagowanie tekstu, fachowy komentarz treści i opis specyfiki wykonania.

Archiwizacja folklorystyczna prowadzona w Katedrze obejmuje kompleks działań z zakresu przygotowania zapisanych i transkrybowanych materiałów folklorystycznych niezbędnych do przechowywania w archiwum folklorystycznym. Proces przechowywania materiałów w archiwum to uporządkowanie dokumentów oraz ich usystematyzowanie w archiwum, następnie katalogowanie oraz zapewnienie możliwości ich efektywnego wykorzystania w badaniach naukowych, w pracy oświatowej i kulturalno-artystycznej. Spośród prac Katedry dotyczących uporządkowania dokumentów archiwalnych należy wskazać *kompleksową pasportyzację zapisów folklorystycznych*, która jest logiczną kontynuacją metodologii poseansowej i kompleksowych zapisów. W przeciwieństwie do odrębnej dokumentacji każdego zapisanego utworu folklorystycznego, na którą składa się informacja, zawierająca imię, rok i miejsce urodzenia, wykształcenie informatora, czas i miejsce zapisu, dane eksploratora), to dokumentacja

kompleksowa ukierunkowana jest na *seans zapisu* jako jednostki zapisu i przewiduje zanotowanie szerokiego spektrum informacji, o których była mowa wyżej oraz innych ważnych informacji towarzyszących: a) informacje ogólne o seansie eksploratorskim, data, czas, miejsce, warunki i charakter przeprowadzenia, kontekst zapisu; b) informacje o uczestnikach seansu: informatorzy (imię i nazwisko, rok i miejsce urodzenia, pochodzenie społeczne, wykształcenie, zawód, a także dane biograficzne, informacje o działalności artystycznej informatora i jego rodziny, informacje o środowisku kulturowym respondenta), informacje o słuchaczach (współuczestniczących) i eksploratorach; c) informacje o zanotowanym podczas seansu materiale folklorystycznym (początek utworu folklorystycznego, kwalifikacja gatunkowa, wykonawca utworu); d) informacje o technicznych parametrach zapisu seansu; dokumenty, które są nośnikami zapisu (zapis audio, fotografie, transkrypcja tekstowa); e) informacje dotyczące opracowania seansu (osoba transkrybująca tekst, melodię; archiwista). W celu notowania wspomnianych informacji utworzono specjalny formularz (zawiera 57 rubryk), które dla ułatwienia połączono z transkrypcją tekstową folklorystycznych i kontekstowych materiałów seansu. W rezultacie otrzymaliśmy dokument, który spójnie opisuje seans folklorystyczny, jego część tekstową i jest pomocny dla całościowej orientacji w treści zapisów audio i wideo.

Należy podkreślić, że wymienione kwestie teoretyczno-metodologiczne dotyczące dokumentacji folklorystycznej Katedra stara się wprowadzać w życie w swojej działalności naukowo-pedagogicznej. W ciągu ostatniego dziesięciolecia wprowadzono tzw. „pełny cykl” przygotowania zawodowego studentów folklorystów dotyczący dokumentowania folkloru (od zapisu w warunkach terenowych, transkrypcji i opracowania archiwalnego do wykorzystania w pracy naukowej). Tutaj, co prawda, nie wszystko się udało wprowadzić w postaci pełnych dyscyplin naukowych [...]. Dlatego dzisiaj głównym obszarem działalności służącej do przyswojenia zasad dokumentacji folklorystycznej jest tzw. „praktyka folklorystyczna” (dyscyplina znajdująca się w programie nauki na poziomie licencjatu na specjalizacji „język ukraiński i literatura”, 2 semestr, 84 godziny). „Praktykę folklorystyczną” Katedra traktuje jako naukową formę badań terenowych, podczas których studenci otrzymują możliwość praktycznego zastosowania zdobytej wiedzy teoretycznej [...]. W ramach godzin praktyki odbywają się zajęcia, które przygotowują do terenowych badań folklorystycznych. Po przeprowadzeniu zaś tych badań są zajęcia, na których opracowuje się materiały terenowe. Studenci ustalają zasady transkrypcji utworów ustnych, przyswajają zasady kompleksowej dokumentacji zebranych informacji, segregują archiwalne

materiały folklorystyczne, zapoznają się z zasadami ich katalogowania.

Laboratorium Badań Folklorystycznych (LBF) – jednostka naukowo-metodyczna i naukowo-badawcza, znajdująca się strukturze Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Lwowskiego; funkcjonuje od 2010 roku w ścisłej współpracy z Katedrą Folkloru Ukraińskiego im. Filareta Kolessy (faktycznie jest jej jednostką pomocniczą). Laboratorium (LBF) w 2017 roku zatrudniała dwie osoby, kolejnych troje uczestniczy przy projektach Laboratorium w ramach grantu naukowo-badawczego.

Współpracując z Katedrą Folkloru Ukraińskiego, Laboratorium (LBF) za główny cel swojej działalności postawiło *zapewnienie pełnego cyklu dokumentowania ukraińskiej tradycji folklorystycznej*. Są to następujące etapy: zapis folkloru, transkrypcja zapisów folkloru, systematyzacja i archiwizacja dokumentów. Zadania te Laboratorium realizuje na poziomie naukowo-metodologicznym i naukowo-badawczym.

Na płaszczyźnie naukowo-metodologicznej zadania Laboratorium są następujące: 1) współdziałanie w studenckich terenowych badaniach folklorystycznych (praktyka folklorystyczna), obejmująca opracowanie metodycznych materiałów dotyczących dokumentowania tradycji folklorystycznej³; przeprowadzenie warsztatów mających na celu specjalistyczne przygotowanie studentów do praktyki folklorystycznej; konsultacje kierowników praktyk w aspektach technicznym i organizacyjnym pracy terenowej; 2) obsługa techniczna praktyk terenowych: konsultacje i praktyczne zapoznanie się ze sprzętem rejestrującym; wyposażenie uczestników praktyk w sprzęt do zapisu audio i wideo, sprzęt fotograficzny oraz pomocniczy; 3) opieka metodologiczna i praktyczna nad pracami studenckimi (transkrypcja, systematyzacja i archiwizacja) zebranych materiałów.

Wśród priorytetów naukowo-badawczych Laboratorium znajduje się rozbudowa nowoczesnego archiwum audiowizualnego folkloru ukraińskiego i umożliwienie korzystania z niego przez studentów, naukowców i badaczy kultury ludowej. Dlatego też pracownicy Laboratorium od samego początku zajęli się reorganizacją strukturalną Archiwum Katedry Folkloru Ukraińskiego. Aktualnie Laboratorium systematycznie archiwizuje nowe zapisy materiałów terenowych; są to dokumenty w postaci elektronicznej. Natomiast dokładne opracowanie archiwalne dokumentów w wersji papierowej jest utrudnione ze względu na brak pomieszczeń, w których mogłyby być przechowywane te materiały. Pracownicy Laboratorium w miarę swoich możliwości archiwizują materiały folklorystyczne dostarczane z prywatnych archiwów.

Najważniejsze miejsce w działalności archiwalnej Laboratorium zajmują opracowanie teoretyczne i praktyczna

realizacja strategii archiwizacji elektronicznej; w jej ramach w 2014 roku pracownicy Laboratorium uruchomili Elektroniczne Archiwum Folkloru Ukraińskiego (<http://folklore-archive.org.ua>) – specjalistyczny serwis internetowy (baza danych i strona internetowa) służący do elektronicznej prezentacji materiałów folklorystycznych (o tym dalej).

Archiwum Folklorystyczne jest jednostką nie w pełni sformalizowaną: brakuje pracowników etatowych, nie ma stałego finansowania ani własnej siedziby. Materiały Archiwum znajdują się w pomieszczeniach wykładowych Katedry Folkloru Ukraińskiego (KFU). Obsługą Archiwum zajmują się pracownicy Laboratorium Badań Folklorystycznych. Nazwą „Archiwum Folkloru KFU” (dalej: Archiwum) firmuje się zbiory dokumentów, będących rezultatem wieloletniej terenowej działalności naukowo-badawczej Katedry oraz współpracowników Laboratorium. Archiwum jest wspólnym projektem naukowo-badawczym Katedry Folkloru Ukraińskiego i Laboratorium Badań Folklorystycznych.

Początki Archiwum sięgają połowy lat 80. XX wieku. Wówczas podstawę zbiorów tworzyły rękopiśmienne zapisy folkloru. Od powstania Katedry w 1990 roku do roku 2010 Archiwum gromadziło przede wszystkim materiały terenowe zebrane przez studentów. Od roku 2004 rozpoczęto reorganizację, kładąc większy nacisk na archiwizację audiowizualną. Jednak dopiero po utworzeniu Laboratorium Badań Folklorystycznych, tj. w roku 2010, pracę archiwalną w Katedrze udało się sprofesjonalizować. Dziś zbliżamy się, naszym zdaniem, do optymalnego poziomu funkcjonowania Archiwum KFU. Praca odbywa się na dwóch wspólnych płaszczyznach, tj. naukowo-badawczej i naukowo-pedagogicznej. Początkowe prace archiwalne są prowadzone przez studentów, uczestniczących w badaniach terenowych w ramach praktyk folklorystycznych. Zapoznają się oni z całym procesem obejmującym kilka etapów, poczynając od zapisów terenowych aż do etapu tworzenia dokumentów archiwalnych. Tak więc studenci porządkują zebrane przez siebie materiały terenowe, prowadzą ich kompleksową dokumentację, systematyzując uzyskane informacje folklorystyczne i częściowo archiwizując te dokumenty. Po ukończeniu przez studentów pracy archiwalnej nad zapisami terenowymi i przekazaniu tych materiałów do Archiwum KFU, dalszym ich opracowaniem zajmują się pracownicy Laboratorium. Zamykają oni proces archiwizacji otrzymanych dokumentów, tj. umieszczają je na odpowiednich poziomach archiwum (wraz z określeniem ich wartości), zapewniają ich fizyczne utrwalenie (kopie zapasowe, przeniesienie z dawnych nośników na nowe) oraz określają możliwość wykorzystania tych materiałów w badaniach naukowych i w pracy oświatowo-kulturalnej itp.

Zgodnie z typologią archiwów Raya Edmondsona⁴ Archiwum KFU można klasyfikować – w zależności od stosowanych kryteriów – jako audiowizualne archiwum typu akademickiego (uniwersyteckiego), jeśli chodzi o pochodzenie bądź – jeśli chodzi o przedmiot archiwizowania – jako tematyczne lub specjalistyczne. Ze zbiorów Archiwum korzysta środowisko akademickie: przede wszystkim studenci i wykładowcy prowadzący badania nad tradycją ludową. Archiwum pozostaje również do dyspozycji specjalistów spoza Uniwersytetu, zajmujących się folklorem, jak też – badaczy-amatorów i popularyzatorów folkloru.

Podstawę zbiorów Archiwum KFU tworzą materiały folklorystyczno-etnograficzne zebrane w terenie w czasie praktyk studenckich. Jeśli chodzi o specyfikę pochodzenia, to materiał archiwalny jest gromadzony w dwóch głównych zbiorach Archiwum, określanych jako zbiory EK i IEK.

Zbiór EK – zawiera materiały archiwalne pochodzące ze studenckich praktyk terenowych. Zajęcia te były organizowane od roku 1991 w formie obozów dla studentów i wykładowców Katedry Folkloru Ukraińskiego. Podczas tych kompleksowych (z rzadka tematycznych) obozów dokumentowano tradycję ludową określonego obszaru. Ramy chronologiczne dokumentów zbioru EK sięgają od roku 1982 do dziś. Gromadzone materiały folklorystyczno-etnograficzne zawierają dane dotyczące folkloru i zwyczajów głównie terenów zachodniej Ukrainy (Bojkowszczyzna, Huculszczyzna, Zachodnie Podole, Pokucie, Wołyń, Polesie Zachodnie; pojedyncze ekspedycje przeprowadzane były na obszarach Słobożańszczyzny, Polesia Wschodniego, Besarabii Północnej). Jeśli chodzi o jakość i ilość zapisów oraz poziom dokładności transkrypcji i uporządkowania materiałów, to zbiór EK da się określić jako największy i najbardziej usystematyzowany w Archiwum KFU.

Zbiór IEK – zawiera dokumenty archiwalne, które stanowią materiały folklorystyczno-etnograficzne pochodzące z praktyk studenckich typu stacjonarnego. Były one przeprowadzane indywidualnie, w miejscu zamieszkania studenta. *Zbiór IEK* stanowią materiały gromadzone od 1990 roku do dziś. Materiały folklorystyczno-etnograficzne, pochodzące z indywidualnych badań terenowych realizowanych przez studentów, nie przedstawiają tak dobrego poziomu naukowego, jak te, wcześniej omówione, z obozów; są jednak bardziej zróżnicowane pod względem geograficznym. Dają wyobrażenie o folklorze tych miejsc, z których pochodzą studenci.

W zbiorach Archiwum KFU zdeponowano dokumenty tradycji ludowej w różnych formach zapisu. Są więc zapisy audiowizualne, fotograficzne, graficzne i tekstowe, dokonane na różnych typach nośników (przeważnie są

to pliki elektroniczne, ale także kasety magnetofonowe, taśmy (z materiałem zebrany od roku 1964 do dziś). Liczne są *dokumenty dźwiękowe*¹. Niewielka część tych dokumentów została zapisana na taśmach magnetofonowych (23 szpule z materiałami z ekspedycji dialektologicznych z lat 1964–1968); trochę więcej jest kaset magnetofonowych (300 kaset – zapisy z praktyk studenckich z lat 1980–1990). Te historyczne nośniki dźwiękowe zostały zdigitalizowane. Zasadnicza część zapisów Archiwum stanowią nowe dokumenty w wersji cyfrowej w postaci plików; zostały zapisane przy pomocy rejestrujących urządzeń cyfrowych (dyktafony) – 7478 plików). W zbiorach Elektronicznego Archiwum Ukraińskiego Folkloru KFU znajdują się materiały stanowiące 3228 godzin zapisów dźwiękowych (stan na luty 2017 roku).

Ponieważ podstawę zbiorów Archiwum KFU są dokumenty audiowizualne (zapisy audio i wideo, fotografie w formacie analogowym i cyfrowym), charakteryzujące się nietrwałością nośników i ich technologii, to głównym zadaniem działalności Archiwum jest *zachowanie dokumentów*. Realizacja tej funkcji jest utrudniona, głównie ze względu na brak specjalistycznego pomieszczenia, które mogłoby służyć do przechowywania dokumentów archiwalnych (w formie papierowej i innych nośnikach fizycznych), a także brak przestrzeni wirtualnej do automatycznej obróbki i przechowywania materiałów w formie elektronicznej. Taka sytuacja charakterystyczna jest dla większości akademickich archiwów folklorystycznych na Ukrainie. Tłumaczyć to można nie tyle brakiem środków, ile brakiem świadomości dotyczącej znaczenia pracy archiwalnej w badaniach i roli kultury niematerialnej. Jest to zjawisko charakterystyczne dla społeczeństw posttotalitarnych Europy Wschodniej⁵.

Elektroniczne Archiwum Folkloru Ukraińskiego (EAFU) – czwarty element instytucjonalnego kompleksu folklorystyki w Uniwersytecie Lwowskim. Podobnie jak Archiwum Folklorystyczne Katedry, także EAFU, nie ma, jak dotychczas, statusu oficjalnej instytucji. Brakuje bowiem etatowych pracowników, finansowania i pomieszczeń. W rzeczywistości EAFU funkcjonuje na podobnych zasadach, jak Laboratorium Badań Folklorystycznych. Dziś Elektroniczne Archiwum Folkloru Ukraińskiego to projekt internetowy (baza danych i strona internetowa) służący do zamieszczania i prezentacji materiałów folklorystycznych w celu ich badania i udostępniania (<http://folklore-archive.org.ua/>).

Projekt zapoczątkowano w 2012 roku przy wsparciu finansowym Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy. Jego celem jest uzasadnienie teoretyczno-metodologiczne i praktyczna realizacja idei archiwizacji elektronicznej

¹ Ponieważ nasze Archiwum jest stosunkowo „młode”, to takie interesujące nośniki historyczne jak wałki woskowe czy płyty u nas nie występują.

zjawisk folklorystycznych. Nad rozbudową EAFU wspólnie pracują fachowcy z zakresu folklorystyki i informatyki: dr nauk filologicznych Andrij Wowczak (koncepcja archiwizacji elektronicznej), mgr matematyki Roman Sułym (programowanie archiwum elektronicznego), mgr folklorystyki Marija Papisz, Oksana Szutka i Sołomija Mazur (archiwizacja). 1 października 2014 roku Elektroniczne Archiwum Folkloru Ukraińskiego zaczęło działać w Internecie pod adresem: <http://folklore-archive.org.ua>.

EAFU powstało przede wszystkim z potrzeby rozwiązania problemu dostępu do materiałów archiwalnych Archiwum Folkloru KFU. Skoncentrowano się na wykorzystaniu technologii informatycznych (chodzi o katalogi elektroniczne, bazy danych, algorytmy wyszukiwujące i systematyzujące, przechowywanie danych na serwerach). Archiwum dzięki temu może nie tylko organizować i operować dużą ilością danych, ale także ma możliwość coraz lepiej przechowywać (w przestrzeni wirtualnej) oraz udostępniać zarchiwizowane dokumenty o różnej formie i formacie zapisu w Internecie. Elektroniczne Archiwum Folkloru Ukraińskiego da się sklasyfikować – zgodnie z typologią instytucji archiwalnych – jako elektroniczne audiowizualne archiwum specjalistyczne. Na obecnym etapie EAFU koncentruje się na gromadzeniu i prezentacji elektronicznej *zapisów terenowych ukraińskiej tradycji ludowej*, zrealizowanych zgodnie z metodologią *zapisu poseansowego*[...]. Świadomie skoncentrowano się na archiwizacji materiałów terenowych, chodzi bowiem o wprowadzenie tych materiałów do szerokiego obiegu naukowo-badawczego i pozanaukowego. Zasadniczym jest danie możliwości obserwacji zjawisk folklorystycznych w postaci maksymalnie zbliżonej do ich naturalnego, żywego występowania. Tego typu materiał [...] jest bez wątpienia najcenniejszym źródłem folkloru. [...] EAFU jest faktycznie pierwszym na Ukrainie ośrodkiem badawczym służącym rozwiązaniu tych problemów. Planujemy [...] zbudować nowe struktury, które pozwoliłyby efektywnie umieścić w EAFU także takie wrażliwe typy źródeł, jak odręczne zapisy folklorystyczne oraz materiały drukowane. Byłaby to podstawa dla przyszłego wielkiego elektronicznego archiwum ukraińskiego folkloru. Tak pomyślane archiwum będzie, jak sądzimy, efektywnym instrumentem gromadzenia i popularyzacji informacji o tradycji folklorystycznej naszego narodu, przedstawionych we wszystkich możliwych formach i formatach zapisu i edycji.

Jeśli chodzi o formę i format archiwizowanych materiałów, to EAFU jest dziś ukierunkowane na deponowanie materiałów audiowizualnych tradycji ludowej, zrealizowanych w formacie cyfrowym lub zdigitalizowanych. Obróbka tego materiału odbywa się na podstawie transkrypcji tekstowych zapisów folkloru. Struktura Archiwum jest

otwarta na przyjęcie dokumentów zarówno liniowego, jak i nieliniowego typu zapisu. Planujemy – wraz z postępującym rozwojem technologii informatycznych i ich dostępnością – umieszczania w Archiwum także zapisów wideo.

Elektroniczne Archiwum Folkloru ukraińskiego powstało z doświadczeń wyniesionych podczas tworzenia Archiwum Folklorystycznego KFU. Biorąc pod uwagę zbieżność koncepcji archiwizowania stosowanej w Archiwum Folklorystycznego KFU z koncepcjami – w szeregu archiwów czołowych instytucji ukraińskich zajmujących się folklorem (szczególnie lwowskie i kijowskie laboratorium etnomuzykologii), to można przewidywać możliwość deponowania ich materiałów w EAFU.

Obecnie zapisem materiałów archiwalnych w EAFU zajmują się pracownicy Laboratorium Badań Folklorystycznych (mgr folklorystyki Marija Papisz, Oksana Szutka, Sołomija Mazur, Lilija Szuma). Proces deponowania rozpoczyna się od rzetelnego przygotowania materiałów archiwalnych: kontroli dokumentacji; sprawdzenia opisu; sprawdzenia transkrypcji tekstów folklorystycznych oraz komentarzy; potwierdzenia kwalifikacji gatunkowej tekstów. Ponadto archiwiści sprawdzają, czy dołączona jest metryczka dotycząca informatorów, którą następnie usuwają z kopii materiałów archiwalnych przeznaczonych do zdeponowania w EAFU. Następnie wprowadzają materiał do bazy danych EAFU i natychmiast udostępniają w Internecie.

W strategii budowy EAFU podjęto próbę połączenia kilku metod, ukierunkowanych, z jednej strony, na usatysfakcjonowanie wąsko pojętych potrzeb folklorystyki w nowoczesnej dostępnej bazie źródłowej, a z drugiej strony, na zainteresowanie przeciętnego użytkownika materiałami Archiwum (w konsekwencji także pracami folklorystów). W praktyce oznacza to deponowanie w EAFU *reprezentatywnego* materiału folklorystycznego. Są to bądź materiały z organizowanej na szerszą skalę ekspedycji badającej tradycję folklorystyczną określonego obszaru, bądź materiały pochodzące z indywidualnych badań terenowych, poświęconych np. określonemu gatunkowi folklorystycznemu. Specjaliści EAFU, dzięki tak zgromadzonym materiałom, planują przedstawić tradycję folklorystyczną głównych regionów folklorystyczno-etnograficznych Ukrainy. [...] Aktualnie umieszczane są w EAFU materiały pochodzące z zachodniej Ukrainy. W kartotekach elektronicznych EAFU zdeponowano i udostępniono (w Internecie) materiały z sześciu edycji badań terenowych. Przedstawiają one folklor Zachodniej Bojkowszczyzny i Zachodniego Polesia (materiał w trakcie udostępniania); ponadto materiały prezentują tradycję kołędowania (rejon jaworowski w obwodzie lwowskim), pieśni powstańcze w repertuarze jednego wykonawcy (Marija Maksymyszyn, 85 lat, wieś Zapytiw w obwodzie lwowskim). W liczbach ten

materiał obejmuje 69 zarejestrowanych seansów, 2780 utworów folklorystycznych i 2178 komentarzy zapisanych u 151 informatorów przez 37 eksploratorów (stan na czerwiec 2017 r.).

Uniwersytet Lwowski im. I. Franki

Jedną z cech charakterystycznych EAFU, wyróżniających je spośród wielu baz spuścizny kultury niematerialnej, które możemy dziś odnaleźć w Internecie, jest *kompleksowość prezentacji tradycji folklorystycznej*. Utwór folklorystyczny w EAFU jako najbardziej poszukiwany obiekt w archiwum folklorystycznym, pojawia się przed użytkownikami nie jako materiał wyizolowany i abstrakcyjny, lecz jako kompleks elementów tworzących całość, o określonej formie werbalnej i /lub muzycznej tekstu, składający się z zapisu audio i/ lub wideo, wraz ze standardowym doбором metadanych (czas i miejsce zapisu, informacje na temat respondenta i eksploratora itd.). Utwór folklorystyczny ukazany jest jako zespół elementów seansu (wraz z informacjami, które udało się uzyskać eksploratorowi w czasie badań terenowych) w kontekście innych zjawisk folklorystycznych. Spektrum informacji sięga od poziomu funkcjonowania utworu folklorystycznego (sytuacja komunikatywna, środowisko wykonawcy i okoliczności realizacji utworu itp.) do poziomu badań naukowych nad tradycją folklorystyczną (przebieg seansu, badań terenowych). W rezultacie EAFU powstaje jako kompleks źródłowy, który nie tylko oferuje swoim użytkownikom informacje o określonym utworze folklorystycznym (w postaci oddzielnej strony internetowej), ale także pokazuje możliwości zdobycia nowej wiedzy, dzięki

samodzielnemu korzystaniu z towarzyszących informacji na stronie. Taki format prezentacji/dostępu do zjawisk folklorystycznych w archiwum elektronicznym, naszym zdaniem, będzie sprzyjał głębszemu poznaniu realiów funkcjonowania tradycji folklorystycznych.

Kończąc schematyczny przegląd instytucjonalnego kompleksu, który powstał na bazie Katedry Folkloru Ukraińskiego w Uniwersytecie Lwowskim, pragnę zaakcentować, że sprzyja on wzbogaceniu dokumentacji folkloru i stymuluje rozwój folklorystyki jako pomocniczej dyscypliny naukowej. Przedstawiony i realizowany projekt instytucjonalizacji folklorystyki w Uniwersytecie Lwowskim dowodzi, że udało się osiągnąć proces głębszego wzajemnego przenikania się takich płaszczyzn z dziedziny folklorystyki, jak naukowo-teoretyczna, praktyczna i naukowo-oświatowa. Z jednej strony daje to możliwość studentom otrzymania aktualnej wiedzy teoretycznej, która skonfrontowana z praktyką pozwoli na ukształtowanie realnych nawyków niezbędnych w dalszej pracy folklorysty. Z drugiej strony sprzyja poszerzeniu obiektywnego i całościowego wyobrażenia o ustnej twórczości ludowej oraz ludowej kulturze muzycznej w społeczeństwie ukraińskim oraz wspólnocie światowej. Ukraińska tradycja folklorystyczna, niezależnie od tendencji globalizacyjnych w kulturze, pozostaje czynnikiem narodotwórczym i konsolidacyjnym [...].

ANDRIJ WOWCZAK

TŁUMACZENIE MAREK OLEJNIK

PRZYPISY

¹ Ta metodyka jest opracowana przez naszych kolegów z Laboratorium naukowo-badawczego etnologii muzycznej Lwowskiej Akademii Muzycznej im. Mykoły Łysenki (autorem metodyki jest prof. Bohdan Łukaniuk).

² Seans zapisu – jednorazowe spotkanie zbierającego (zbierających) z respondentem (respondentami), które charakteryzują się jednością czasu i miejsca. Seanse zapisu mogą przebiegać w postaci spotkań-rozmów, podczas których eksploratorzy proszą o wykonanie pewnych utworów, wypowiedzi na temat zwyczajów i obrzędów (mówi się wówczas o sztucznym kontekście zapisu folklorystycznego, ponieważ spotkanie z informatorami jest spowodowane); również przy zapisie bezpośrednim zjawiska folklorystycznego w sytuacji naturalnej, spontanicznego wykonania (np. podczas autentycznego obrzędu), bez wtrąceń eksploratorów (naturalny kontekst zapisu folklorystycznego); czy w jakiejś formie kombinowanej.

³ Wśród najnowszych: *Wowczak Andrij, Dowhałjuk Iryna*, Dokumentowanie tradycji folklorystycznej. Zasady organizacji i przeprowadzenia folklorystycznych badań terenowych, transkrypcji i archiwizacji zebranego materiału. Rady metodologiczne dla studentów Wydziału Filologicznego o specjalności „folklor”, Lwów 2012, ss. 60. *Wowczak Andrij, Dowhałjuk Iryna*, Dokumentowanie tradycji folklorystycznej. Zasady organizacji i przeprowadzenia folklorystycznych badań terenowych, transkrypcji i archiwizacji zebranego materiału. Rady metodologiczne dla studentów Wydziału Filologicznego (kierunek 6.020303 – filologia: język ukraiński i literatura) / Wydanie drugie, uzupełnione, Lwów 2015, ss. 52.

⁴ *Edmondson Ray*, Audiovisual Archiving: Philosophy and Principles / Third Edition. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. – Paris, 2016. – P. 37–39.

⁵ *Schüller Dietrich*. Sammeln – Bewahren – Verbreiten. Traditionelle Anliegen im technischen Umfeld des jungen 21. Jahrhunderts // Jahrbuch des Österreichischen Volksliedwerkes. – Wien: Mille Tre Verlag, 2005. – Band 53/54 (2004/2005). – S. 28.